

شناسایی و تحلیل اسناد شیعی و منقطع روایات پیامبر ﷺ

در کتب اربعه

علی فرهمندیان^۱

چکیده

«اسناد شیعی و منقطع روایات پیامبر ﷺ» سندهای روایاتی است که راویان آن شیعه‌اند و با این که هم‌عصر پیامبر ﷺ نیستند، به صورت مستقیم از آن حضرت، حدیث نقل کرده‌اند. مقاله کنونی درصدد شناسایی این اسناد بوده و با توجه به راویان و طبقات آنها و نیز محتوای احادیث، تحلیلی کوتاه درباره آن ارائه می‌کند. دقت در این اسناد، افزون بر آگاهی از میزان کاربری روایات پیامبر ﷺ در کتب اربعه، زمینه شناخت چرایی انقطاع و آشنایی با برخی از مبانی صاحبان کتب اربعه در اعتماد به احادیث را فراهم می‌کند. دست‌یابی به ۴۴ سند شیعی و منقطع روایات پیامبر ﷺ، تأثیر صاحب کتاب‌بودن و اصحاب اجماع‌بودن راوی در ارسال سند و نیز اثرگذاری موضوع و محتوای حدیث بر انقطاع سند، برخی از دستاوردهای تحلیلی این مقاله است.

واژگان کلیدی

راویان شیعه، احادیث مرسل، احادیث نبوی، سندشناسی، رجال، علوم حدیث

۱. مدرّس و عضو گروه علوم حدیث جامعه المصطفی العالمیه.

پیش‌گفتار

کتاب اربعه از گونه‌های مختلف سندی در گزارش روایات پیامبر ﷺ استفاده کرده است. یکی از این گونه‌ها اسناد متصلی است که بدون افتادگی راوی از طریق صحابه و یا معصومان ع احادیث آن حضرت را نقل می‌کنند. گونه دیگر، اسناد مرسلی است که از طریق راویان شیعه و سنی بدون انتساب به صحابه یا معصومان دیگر به آوردن روایات پیامبر ﷺ مبادرت کرده‌اند. نگاهی کنونی می‌خواهد در بین گروه دوم، تنها، روایاتی را که از طریق راویان شیعه غیر صحابی و غیر معصوم در کتاب اربعه گزارش شده، شناسایی کرده و تحلیلی درباره آن ارائه کند.

این پژوهش پس از پاسخ به این پرسش که چه روایاتی و با چه سند‌های شیعی به صورت منقطع از پیامبر ﷺ در کتاب اربعه نقل شده، زمینه پاسخ به دو پرسش دیگر را فراهم می‌کند. نخست اینکه میزان استفاده کتاب اربعه از اسناد منقطع شیعی چه قدر است؟ دوم اینکه آیا رابطه‌ای بین ویژگی‌های راویان و طبقات آنها و نیز موضوع و محتوای احادیث با انقطاع سند وجود دارد یا خیر؟ پاسخ به این پرسش‌ها شناخت چرایی انقطاع و برخی از مبانی صاحبان کتاب اربعه در اعتماد به احادیث را آسان‌تر می‌کند. مقاله حاضر که از روش کتاب‌خانه‌ای استفاده کرده و ارائه آن توصیفی-تحلیلی است، از دو بخش «شناسایی اسناد» و «تحلیل اسناد» تشکیل می‌شود. برای شناخت راوی شیعه، معیارها و قرائنی وجود دارد که عبارت است از:

۱. تصریح معصومان ع به ولایت داشتن فرد
۲. اجماع بر تشیع یک راوی
۳. تصریح قدما از محدثان و عالمان شیعی
۴. تصریح معتمدان دیگر
۵. وجود ترجمه‌ای برای وی در کتاب‌های رجال و تراجم شیعه
۶. ذکر نام در رجال نجاشی به گونه‌ای که برای وی مذهب دیگری بیان نکرده باشد.
۷. تشیع پدر و خاندان و یا وابستگی شخص به یکی از خاندان‌های شیعی
۸. علوی بودن نسب

۹. شیعه بودن بیشتر یا همه استادان و شاگردان
۱۰. گزارش روایات اختصاصی عقیدتی شیعه به گونه‌ای که پابندی راوی به آنها از متن برآید
۱۱. گفتن شعر یا نوشتن کتاب و یا نقل مطلبی از وی که بر پذیرش اصول تشیع و یا نفی اصول تسنن دلالت کند.^۲

یکم) شناسایی اسناد

در این بخش اسناد منقطع و شیعی روایات پیامبر ﷺ در کتاب‌های چهارگانه، فهرست می‌شود. نام راویانی که تضعیف شده یا مجهولند، در پورقی اشاره شده و بقیه راویان ثقه هستند. این بخش دو فصل «راویان هم‌عصر امام صادق علیه السلام و بیشتر» و «راویان پس از دوره امام صادق علیه السلام» ارائه می‌شود.^۳

الف) راویان هم‌عصر امام صادق علیه السلام و بیشتر

گروهی از اسناد منقطع شیعی مربوط به طبقه قبل یا هم‌عصر امام صادق علیه السلام است. با توجه به اینکه صحابه و تابعان تا - حد اکثر - دوره امام صادق علیه السلام زنده بودند، شناسایی راویان این عصر، از ویژگی خاصی برخوردار است. احتمال نقل شفاهی، دسترسی به نسخه‌های نخستین نگاشته شده از احادیث پیامبر ﷺ و عصر آزاد شدن نقل حدیث، از ویژگی‌های این دوره - تقریباً - یکصد و پنجاه ساله است. طرق روایی این دوره بر پایه آخرین راوی پیش از پیامبر ﷺ عبارت است از:

۱. ابواسحاق السبئی

ابواسحاق السبئی در طبقه امام حسن علیه السلام است.^۴ روایت‌های «طینت ائمه علیهم السلام و شیعیان آنها»،^۵ «سفارش پیامبر ﷺ به جانشینی امام علی علیه السلام»،^۶ «خالی نبودن زمین از حجت الهی»،^۷ «علم امیر

۲. ن. کذ مقاله «معیارهای شیعه‌شناسی»، محمد رضا جدیدی‌نژاد، مجله علوم و معارف قرآن و حدیث، ش ۱، ص ۱۲.

۳. ترتیب طرق، بر اساس طبقه راوی متصل به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است.

۴. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۹۶.

۵. ن. کذ المحاسن، ج ۱، ص ۲۸۲.

۶. ن. کذ المسترشد، ص ۵۸۴.

۷. ن. کذ الکافی، ج ۱، ص ۳۳۹.

مؤمنان عليه السلام»^۸ و «خطبه حضرت علی عليه السلام درباره توحید»،^۹ از نمونه‌های روایی اوست که تشیع وی را اثبات می‌کند. او از نبی مکرم صلى الله عليه وآله در موضوع «عفو»^{۱۰} روایت کرده و سند این روایت به شرح ذیل است:

رسول الله <small>صلى الله عليه وآله</small>	ابواسحاق السبّعی	غرة بن دینار رقی ^{۱۲}	یونس بن یعقوب	محمد بن عبدالحمید	سهل بن زیاد	عدّة من اصحابنا ^{۱۱}
--	---------------------	-----------------------------------	------------------	----------------------	----------------	----------------------------------

با توجه به روایات دیگر ابواسحاق که از افرادی مانند «حارث اعور» و اصحاب امیر مؤمنان عليه السلام نقل کرده و تنها در یک سند، نقل مستقیم او از پیامبر صلى الله عليه وآله گزارش شده است؛ می‌توان نتیجه گرفت که او از رسول الله صلى الله عليه وآله نمی‌تواند حدیثی شنیده باشد.

۲. جابر بن یزید الجعفی

جابر در طبقه امام باقر عليه السلام است.^{۱۳} او امامی، ثقه^{۱۴} و صاحب اصل بود^{۱۵} و از پیامبر اکرم صلى الله عليه وآله درباره «فضیلت عمل به امر مادر»^{۱۶} روایتی را نقل کرده است. سند این روایت، چنین است:

رسول الله <small>صلى الله عليه وآله</small>	جابر بن یزید	عمرو بن شمر	یونس بن عبدالرحمان	محمد بن عیسی بن عبید	علی بن ابراهیم
--	--------------	-------------	-----------------------	-------------------------	----------------

افراد این سند، همگی ثقه هستند؛ اما جابر جعفی امکان نقل مستقیم از پیامبر صلى الله عليه وآله را ندارد.

۳. عبیدالله بن الولید الوصافی

او در طبقه امام باقر عليه السلام بوده،^{۱۷} امامی، ثقه و صاحب کتاب است.^{۱۸} از پیامبر گرامی اسلام صلى الله عليه وآله در موضوع «فضیلت ذکر لا اله الا الله»^{۱۹} روایتی نقل کرده که طریق شیخ کلینی به او سند ذیل است:

رسول الله <small>صلى الله عليه وآله</small>	عبیدالله بن ولید	اسحاق بن عبدالله ^{۲۱}	فضیل بن عبدالوهاب ^{۲۰}	احمد بن محمد بن خالد برقی	عدّة من اصحابنا
---	------------------	-----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	--------------------

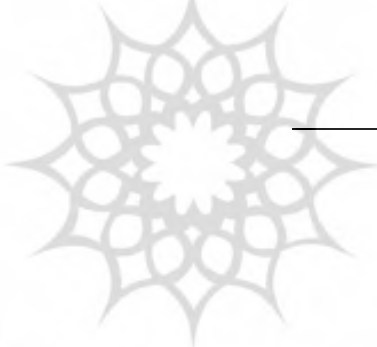
۴. عنبسة بن سعيد

در منابع رجالی، توثیق وی دیده نمی‌شود؛ اما با قواعد توثیق عام مانند «وقوع در طریق احمد بن عیسی اشعری» و «وقوع در طریق حسن بن محبوب»، می‌توان او را مورد اعتماد دانست و روایت وی درباره «شیعه» از امام باقر علیه السلام، نشانه تشیع اوست.^{۳۳} او از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره «خواص» شانه کردن موی سر^{۳۳} روایتی نقل کرده که سندش چنین است:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	عنبسة بن سعيد	نصر بن اسحاق ^{۲۴}	حسن بن محبوب	احمد بن محمد بن عیسی	محمد بن یحیی
---	------------------	-------------------------------	-----------------	-------------------------	-----------------

۵. یحیی بن عمران الحلبي

یحیی بن عمران در طبقه امام صادق علیه السلام قرار دارد^{۲۵} و امامی، ثقه^{۳۶} و صاحب کتاب است.^{۳۷}

پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مركز اطلاع علوم انسانی

۸. بصائر الدرجات، ج ۱، ص ۳۰۵.
۹. ن. کذ الکافی، ج ۱، ص ۱۴۱.
۱۰. ن. کذ همان، ج ۲، ص ۱۰۷، ح ۲.
۱۱. ن. کذ خلاصة الاقوال، ص ۲۷۲.
۱۲. مجهول.
۱۳. ن. کذ خلاصة الاقوال، ص ۱۲۹.
۱۴. ن. کذ رجال الکشی، ص ۱۹۶.
۱۵. ن. کذ الفهرست، ص ۱۱۶.
۱۶. ن. کذ الکافی، ج ۲، ص ۱۶۳، ح ۲۰.
۱۷. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۲۳۴.
۱۸. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۲۳۱.
۱۹. ن. کذ الکافی، ج ۲، ص ۵۱۷، ح ۲.
۲۰. او اهل کوفه است و از جعفر بن سلیمان الضبی روایت نقل می‌کند. (ن. کذ الثقات، ج ۹، ص ۹). با توجه به این که جعفر بن سلیمان از اصحاب امام صادق علیه السلام و شیعه بوده، (ن. کذ رجال الطوسی، ص ۱۷۶)، فضیل نیز در این طبقه قرار دارد. شاگردی جعفر و کوفی بودن وی احتمال شیعی بودن او را افزایش می‌دهد.
۲۱. مجهول است.
۲۲. ن. کذ المحاسن، ج ۱، ص ۱۷۱.
۲۳. ن. کذ الکافی، ج ۶، ص ۴۸۹، ح ۶.
۲۴. او مجهول است، اما نقل روایت حسن بن محبوب از وی و قرار گرفتن در طریق احمد بن محمد بن عیسی، از زمینه‌های گمان به وثاقت و شیعه بودن وی است.
۲۵. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۳۲۳.
۲۶. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۲۳۱.
۲۷. ن. کذ همان، ص ۴۴۴.

او از پیامبر ﷺ درباره «حفظ زبان»^{۲۸} روایتی نقل می‌کند که طریق کلینی به وی، چنین است:

رسول الله ﷺ	یحیی بن عمران	یونس بن عبدالرحمان	محمد بن عیسی بن عبید	علی بن ابراهیم
-------------	---------------	-----------------------	-------------------------	----------------

۶. عمرو بن ابی المقدام

او در طبقه امام صادق علیه السلام قرار دارد.^{۳۹} نجاشی وی را صاحب کتاب می‌داند.^{۳۰} علمای رجالی در توثیق عمرو اختلاف دارند؛ ابن غضائری او را تضعیف کرده،^{۳۱} اما ابن داوود وی را ثقة می‌شمارد و طعن به او را زعم، می‌داند.^{۳۲}

به نظر می‌آید که ابن ابی المقدام، امامی و ثقة باشد؛ زیرا از سویی، امام صادق علیه السلام او را در مراسم حج، حج گزار واقعی توصیف کردند^{۳۳} و از سوی دیگر، او راوی روایت‌های «فضیلت محبت قلبی، لسانی و عملی به امیر مؤمنان علیه السلام»،^{۳۴} «معرفت به امام و اهل بیت علیهم السلام»،^{۳۵} «علامات شیعه»^{۳۶} و «ولایت حضرت علی علیه السلام»^{۳۷} است. افزون بر آن، عبدالله بن مغیره، از اصحاب اجماع، او را روایت نقل می‌کند. همه این‌ها شیعه بودن و مورد اعتماد بودن عمرو بن ابی المقدام را نمایان می‌سازد. وی از پیامبر ﷺ در موضوع «رفق»^{۳۸} روایتی نقل کرده و طریق کلینی به او چنین است:

رسول الله ﷺ	رفعه	عبدالله بن مغیره	ابراهیم بن هاشم	علی بن ابراهیم
-------------	------	------------------	-----------------	----------------

۲۸. ن. کذ الکافی، ج ۲، ص ۱۱۴، ح ۷.
 ۲۹. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۲۴۸.
 ۳۰. رجال النجاشی، ص ۲۹۰.
 ۳۱. رجال ابن الغضائری، ج ۱، ص ۷۳.
 ۳۲. رجال ابن داوود، ص ۴۸۸.
 ۳۳. ن. کذ رجال الکشی، ص ۳۹۲.
 ۳۴. ن. کذ المحاسن، ج ۱، ص ۱۵۳.
 ۳۵. ن. کذ الکافی، ج ۱، ص ۱۸۱.
 ۳۶. ن. کذ همان، ج ۲، ص ۲۳۶.
 ۳۷. ن. کذ المسترشد، ص ۱۱۶.
 ۳۸. ن. کذ الکافی، ج ۲، ص ۱۱۹.

۷. ابوالبلاد (جدّ یحیی بن ابراهیم)

ابوالبلاد، از اصحاب امام صادق علیه السلام است.^{۳۹} او راوی روایت‌های «برابری زیارت قبر امام حسین علیه السلام با عمره مقبول»،^{۴۰} «کیفیت زیارت حضرت اباعبدالله علیه السلام»^{۴۱} و «تمام بودن نماز در حرم حضرت سیدالشهدا علیه السلام»^{۴۲} است. وی در رحلت ابان بن تغلب^{۴۳} می‌گوید:

به شدت از شیعه‌ای که از فوت ابان متأثر نشود و آن را مصیبت نداند، متنفرم.

و در ادامه از قول ابان، شیعه را این‌گونه تعریف می‌کند:

شیعه، کسانی هستند که وقتی مردم در قول و سخن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اختلاف کردند، سخن امیرمؤمنان علیه السلام را بپذیرند. وقتی در سخن او هم اختلاف شد، سخن جعفر بن محمد الصادق علیه السلام را می‌گیرند.^{۴۴}

همه این‌ها نشان از تشیع او داشته و همان‌گونه که صاحب «فائق المقال» می‌گوید، وی ثقه است.^{۴۵} الکافی و التهذیب از او در موضوع‌های «انصاف و عدل» و «ثواب و فضیلت آزاد کردن بنده» به طرق ذیل نقل می‌کنند:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small>	ابی البلاد	ابراهیم بن ابی البلاد	یحیی بن ابراهیم بن ابی البلاد	احمد بن ابی عبدالله برقی	عده من اصحابنا	الف ۴۶
رسول الله <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small>	ابی البلاد	ابراهیم بن ابی البلاد	حسین بن سعید الاهوازی	احمد بن محمد بن عیسی	محمد بن یحیی	ب ۴۷

۳۹. ن. کد رجال الطوسی، ص ۳۲۱.

۴۰. ن. کد کامل الزیارات، ص ۲۹۲.

۴۱. ن. کد همان، ص ۳۷۸.

۴۲. ن. کد همان، ص ۴۳۰.

۴۳. ابان بن تغلب، امامی و ثقه است. (ن. کد رجال النجاشی، ص ۱۰).

۴۴. همان، ص ۱۲.

۴۵. فائق المقال، ص ۱۶۹.

۴۶. ن. کد الکافی، ج ۲، ص ۱۴۶، ح ۱۰.

۴۷. ن. کد الکافی، ج ۶، ص ۱۸۰، ح ۳؛ التهذیب، ج ۸، ص ۲۱۶.

۸. اسماعیل بن عبدالخالق

او از اصحاب امام صادق علیه السلام،^{۴۸} امامی، ثقة،^{۴۹} صاحب کتاب^{۵۰} و راوی روایت‌های فقهی است.^{۵۱}
الکافی به طریق وی از پیامبر صلی الله علیه و آله در باب «دعا برای رزق» روایتی نقل کرده است:^{۵۲}

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	اسماعیل بن عبدالخالق	ابن ابی عمیر	ابراهیم بن هاشم	علی بن ابراهیم
--	-------------------------	--------------	--------------------	-------------------

۹. عنبسة بن بجاد العابد

او از اصحاب امام صادق علیه السلام،^{۵۳} صاحب کتاب،^{۵۴} امامی و ثقة است.^{۵۵} عنبسة گزارشی از
«روزه گرفتن نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله در ماه‌های شعبان و رمضان و بعضی روزهای خاص»^{۵۶} روایت
می‌کند که سند آن چنین است:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	عنبسة بن بجاد	احمد بن صبیح اسدی	علی بن حسن بن علی بن فضال	احمد بن محمد العاصمی
--	---------------	----------------------	---------------------------------	----------------------------

۱۰. معاویة بن عمار

او از اصحاب امام صادق علیه السلام،^{۵۷} و صاحب کتاب «مزار امیر المؤمنین علیه السلام» و کتب دیگر^{۵۸} است.

۴۸. ن. کنه همان، ص ۱۵۹.

۴۹. ن. کنه رجال النجاشی، ص ۲۷.

۵۰. ن. کنه الفهرست، ص ۳۴.

۵۱. ن. کنه رجال النجاشی، ص ۲۷؛ الکافی، ج ۳، ص ۵۲۹؛ التّهذیب، ج ۱، ص ۳۳۷؛ الاستبصار، ج ۲، ص ۱۸۶.

۵۲. الکافی، ج ۲، ص ۵۵۱، ح ۳.

۵۳. ن. کنه رجال الطوسی، ص ۲۶۱.

۵۴. ن. کنه الفهرست، ص ۳۴۵.

۵۵. ن. کنه رجال النجاشی، ص ۳۰۲.

۵۶. ن. کنه الکافی، ج ۴، ص ۹۱.

۵۷. ن. کنه رجال الطوسی، ص ۳۰۳.

۵۸. ن. کنه رجال النجاشی، ص ۴۱۱.

علمای رجال او را ثقه، امامی و جلیل القدر توصیف می‌کنند.^{۶۹} الکافی از طریق او در موضوع‌های

«حرمت مکه»^{۶۰} و «ثواب حج و عمره»^{۶۱} به سند ذیل از رسول مکرّم ﷺ روایت نقل می‌کند:

الف	علی بن ابراهیم	ابراهیم بن هاشم	محمد بن ابی عمیر	معاویة بن عمّار	رسول الله ﷺ
ب	محمد بن اسماعیل ^{۶۲}	فضل بن شاذان	محمد بن ابی عمیر	معاویة بن عمّار	رسول الله ﷺ

۱۱. حرّیز بن عبدالله سجستانی

او از اصحاب امام صادق ع،^{۶۳} امامی، ثقه و صاحب کتاب است.^{۶۴} یونس بن عبدالرحمان او را به سبب دانش گسترده‌اش در فقه، ستوده است.^{۶۵} وی فعل پیامبر ص را در موضوع «تلبیه»^{۶۶} روایت کرده که سند آن به شرح ذیل است:

علی بن ابراهیم	ابراهیم بن هاشم	حمّاد بن عیسی	حرّیز بن عبدالله	رسول الله ﷺ
----------------	-----------------	---------------	------------------	-------------

۱۲. عبدالله بن سنان

او از اصحاب امام صادق، امامی و ثقه است.^{۶۷} کتب اربعه، روایت فراوانی را از وی نقل می‌کنند^{۶۸} که بیشتر آنها به امام صادق ع می‌رسد. این نشان از اعتماد به اوست. وی صاحب کتاب «الصلاة» و نیز کتابی در ابواب حلال و حرام است.^{۶۹} الکافی به طریق عبدالله بن سنان از پیامبر ص در موضوع «زنان بد»^{۷۰} روایتی نقل می‌کند که سند آن چنین است:

عدّة من اصحابنا	احمد بن محمد بن خالد	بعض اصحابه	ملحان ^{۷۱}	عبدالله بن سنان	رسول الله ﷺ
-----------------	----------------------	------------	---------------------	-----------------	-------------

۶۲. هرچند در کتب رجالی توصیف نشده، اما کثرت روایت کلینی از او و فرارگرفتن در اسناد کامل الزیارات، می‌تواند موجب اعتماد به وی شود. (ن. کذ کتاب الحج، ج ۵، ص ۲۲؛ نهج السعادة، ج ۸، ص ۴۵۳)
 ۷۱. مجهول است.

۱۳. یعقوب بن شعیب

او در طبقه امام صادق علیه السلام قرار داشته، صاحب کتاب، امامی و ثقة است.^{۶۳} وی از رسول اکرم صلی الله علیه و آله در موضوع «ازدواج حضرات علی و فاطمه علیهم السلام»^{۶۴} روایتی نقل می‌کند که سند آن بدین صورت است:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	یعقوب بن شعیب	داوود ^{۶۴}	علی بن اسباط	احمد بن محمد بن خالد	عده من اصحابنا
--	---------------	---------------------	--------------	----------------------	----------------

۱۴. عبدالرحمان بن الحجاج

او از اصحاب امام صادق علیه السلام^{۶۵} و صاحب کتاب^{۶۶} است. هرچند وی را به کیسانیه نسبت داده‌اند، اما به مذهب حق برگشته و امامی و ثقة است.^{۶۷} عبدالرحمان از رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در موضوع «غیرت زنان»^{۶۸} روایتی نقل کرده و الکافی با دو سند آن را می‌آورد:

۶۱. همان، ص ۲۵۸، ج ۲۵.
۶۲. هرچند در کتب رجالی توصیف نشده، اما کثرت روایت کلینی از او و قرار گرفتن در اسناد کامل الزیارات، می‌تواند موجب اعتماد به وی شود. (ن. کذ کتاب الحج، ج ۵، ص ۲۲؛ نهج السعادة، ج ۸، ص ۴۵۳)
۶۳. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۱۴۵.
۶۴. ن. کذ الفهرست، ص ۱۶۲.
۶۵. ن. کذ رجال الکشی، ص ۳۳۶.
۶۶. ن. کذ الکافی، ج ۴، ص ۳۳۶، ح ۵.
۶۷. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۲۱۴؛ رجال الکشی، ص ۴۱۰.
۶۸. الکافی تعداد ۵۱۵ روایت، من لایخضره الفقیه ۱۴۵ روایت، التهذیب ۳۹۴ روایت و الاستبصار ۱۵۱ روایت از عبدالله بن سنان نقل می‌کنند.
۶۹. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۲۱۴.
۷۰. الکافی، ج ۵، ص ۳۲۶، ح ۵.
۷۱. مجهول است.
۷۲. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۴۵۰.
۷۳. ن. کذ الکافی، ج ۵، ص ۳۷۸، ح ۶.
۷۴. این اسم بین «داوود بن فرقد الاسدی» و «داوود بن الحصین الاسدی» مشترک است و هر دو در طبقه امام صادق و امام کاظم علیهم السلام قرار دارند از نظر نجاشی هر دو، امامی و ثقة‌اند؛ (رجال النجاشی، ص ۱۵۸ و ۱۶۰) اما به نظر شیخ طوسی، داوود بن حصین، واقفی است؛ (رجال الطوسی، ص ۳۳۶) هرچند این اشکال، منافاتی با وثاقت او در نقل روایات و یا نقل روایات در زمان استقامت وی ندارد.
۷۵. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۲۳۶.
۷۶. ن. کذ الفهرست، ص ۳۱۰.
۷۷. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۲۳۸.
۷۸. ن. کذ الکافی، ج ۵، ص ۵۰۵، ح ۳.

الف	علی بن ابراهیم	ابراهیم بن هاشم	محمد بن ابی عمیر	عبدالرحمان بن حجاج	رسول الله ﷺ
ب	محمد بن اسماعیل	فضل بن شاذان	محمد بن ابی عمیر	عبدالرحمان بن حجاج	رسول الله ﷺ

۱۵. ولید بن صبیح الکوفی

او در طبقه امام صادق علیه السلام، صاحب کتاب، امامی و ثقه است.^{۷۹} وی از پیامبر صلی الله علیه و آله درباره موضوع «اجر و ثواب مهربانی مادران به فرزندان»^{۸۰} روایتی نقل می‌کند. طریق کلینی به این روایت، چنین است:

علی بن ابراهیم	ابراهیم بن هاشم	ابان بن عثمان احمر	حریر بن عبدالله	ولید بن صبیح	رسول الله ﷺ
----------------	-----------------	--------------------	-----------------	--------------	-------------

۱۶. عمرو بن شمر

او در طبقه امام صادق علیه السلام، صاحب کتاب و امامی است. علمای رجال وی را تضعیف کرده و گفته‌اند:

او احادیثی در کتاب جابر بن یزید اضافه کرده و به وی نسبت داده است.^{۸۱} وی از پیامبر صلی الله علیه و آله درباره «منع پرخوری»^{۸۲} روایتی نقل می‌کند که سند آن بدین صورت است:

ابوعلی اشعری (احمد بن ادريس قمی)	محمد بن سالم	احمد بن نصر	عمرو بن شمر	رسول الله ﷺ
----------------------------------	--------------	-------------	-------------	-------------

۷۹. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۴۳۱.

۸۰. ن. کذ الکافی، ج ۵، ص ۵۵۴، ح ۲.

۸۱. رجال النجاشی، ص ۲۸۷؛ خلاصة الاقوال، ص ۲۴۲؛ رجال ابن الغضائری، ص ۳۵.

۸۲. ن. کذ الکافی، ج ۶، ص ۳۶۸، ح ۱.

۱۷. عمرو بن جمیع

او در طبقه امام صادق علیه السلام^{۸۳} و صاحب کتاب است.^{۸۴} وی زیدی بوده و همین مسأله، سبب تضعیفش شد.^{۸۵} او راوی روایت‌هایی مانند «صفات شیعیان»^{۸۶} و «حدیث ثقلین»^{۸۷} است که نشان‌دهنده تشیع - هرچند زیدی - اوست. عمرو بن جمیع از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره «ثواب خوردن آنچه از سفره می‌افتد»^{۸۸} روایتی نقل کرده که طریق الکافی به آن، چنین است:

حمید بن زیاد	حسن بن موسی الخشاب	حسن بن علی بن بقاح	عمرو بن جمیع	رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>
--------------	--------------------	--------------------	--------------	--

۱۸. حسن بن راشد

او در طبقه امام صادق علیه السلام^{۸۹} و صاحب کتاب «الزاهب و الزهبة» است.^{۹۰} برخی وی را تضعیف و ابن داوود او را توثیق می‌کند.^{۹۱} وی در موضوعات «ثواب محبت به اهل بیت علیهم السلام»،^{۹۲} «تمسک به امیرمؤمنان علیه السلام»^{۹۳} و «کیفیت ولایت ائمه علیهم السلام»^{۹۴} روایت‌هایی نقل کرده که به تشیع او دلالت دارد. حسن بن راشد از پیغمبر صلی الله علیه و آله درباره «چیدن ناخن»^{۹۵} نقل روایت می‌کند. طریق شیخ کلینی به او چنین است:

محمد بن یحیی	حمد بن محمد بن عیسی	قاسم بن یحیی	حسن بن راشد	رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>
--------------	---------------------	--------------	-------------	--

۸۳. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۲۵۱.

۸۴. ن. کذ الفهرست، ص ۳۱۷.

۸۵. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۲۸۸؛ رجال الطوسی، ص ۲۵۱.

۸۶. ن. کذ الکافی، ج ۲، ص ۲۳۳.

۸۷. ن. کذ کمال الدین، ج ۱، ص ۲۳۷.

۸۸. ن. کذ الکافی، ج ۶، ص ۳۰۰، ح ۵.

۸۹. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۱۸۱ و ۳۳۴.

۹۰. ن. کذ الفهرست، ص ۱۳۷.

۹۱. رجال ابن داوود، ص ۴۳۹.

۹۲. ن. کذ المحاسن، ج ۱، ص ۶۱.

۹۳. ن. کذ المسترشد، ص ۶۳۸.

۹۴. ن. کذ الکافی، ج ۱، ص ۳۶۷.

۹۵. ن. کذ همان، ج ۶، ص ۴۹۰، ح ۱.

۱۹. معاویة بن وهب

او از اصحاب امام صادق علیه السلام، امامی، ثقة و صاحب کتاب است.^{۹۶} وی راوی روایت‌هایی مانند «شفاعت شیعیان توسط ائمه علیهم السلام»،^{۹۷} «امامان علیهم السلام علم گذشته و آینده را دارا هستند»^{۹۸} و «وقوع غیبت حضرت مهدی علیه السلام»^{۹۹} است که اعتقادش را به تشیع نشان می‌دهد. معاویة بن وهب، از نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله درباره «شهادت‌دادن»^{۱۰۰} حدیثی نقل کرده که سند آن چنین است:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	معاویة بن وهب	یونس بن عبدالرحمان	محمد بن عیسی بن عبید	علی بن ابراهیم
--	---------------	--------------------	----------------------	----------------

۲۰. عبدالله بن مسکان

او از اصحاب امام صادق علیه السلام، صاحب کتاب الامامة^{۱۰۱} و از اصحاب اجماع است. وی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در موضوع «حکم کسی که به غیر آنچه خدا فرموده است، حکم کند»،^{۱۰۲} روایتی نقل کرده که سند آن به شرح ذیل است:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	عبدالله بن مسکان	عبدالله بن بکیر ^{۱۰۳}	بعض اصحابنا	حسین بن سعید اهوازی	احمد بن محمد بن عیسی الاشعری	عدّة من اصحابنا
--	------------------	--------------------------------	-------------	---------------------	------------------------------	-----------------

شناسایی و تحلیل اسناد شیعی و منقطع روایات پیامبر صلی الله علیه و آله در کتب اربعه

۹۶. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۴۱۲.

۹۷. ن. کذ المحاسن، ج ۱، ص ۱۸۳.

۹۸. ن. کذ بصائر الدرجات، ج ۱، ص ۱۳۹.

۹۹. کمال الدین، ج ۱، ص ۲۸۶.

۱۰۰. ن. کذ الکافی، ج ۷، ص ۴۰۰، ج ۱.

۱۰۱. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۲۱۵.

۱۰۲. ن. کذ الکافی، ج ۷، ص ۴۰۸.

۱۰۳. او فطحی، ثقة و از اصحاب اجماع است. (ن. کذ الفهرست، ص ۳۰۴؛ رجال الکشی، ص ۳۴۵؛ رجال الطوسی، ص ۲۳۰)

۲۱. عبدالله بن طلحة

او در طبقه امام صادق عليه السلام ۱۰۴ و صاحب کتاب ۱۰۵ است. وی راوی روایت‌هایی مانند «علم ائمه عليهم السلام به زبان حیوانات» ۱۰۶ و «فضیلت زیارت امام حسین عليه السلام» ۱۰۷ است که بر تشیع او دلالت دارد. نقل روایت حسن بن محبوب - که از اصحاب اجماع است - از او، اعتماد به وی را افزایش می‌دهد. عبدالله بن طلحه از رسول اکرم صلی الله علیه و آله درباره «اصناف ملائکه» ۱۰۸ روایتی نقل می‌کند که سند این حدیث را راویان ذیل تشکیل می‌دهند:

علی بن ابراهیم	ابراهیم بن هاشم	حسن بن محبوب	عبدالله بن طلحة	رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>
----------------	-----------------	--------------	-----------------	--

۲۲. اسماعیل بن ابی زیاد السکونی

او در طبقه امام صادق عليه السلام است. ۱۰۹ هر چند برخی از دانشمندان، وی را سنی دانسته‌اند، ۱۱۰ اما او شیعه است؛ زیرا محتوای روایات سکونی مطابق با عقاید و احکام شیعه بوده ۱۱۱ و واقع شدن او در طریق تفسیر علی بن ابراهیم ۱۱۲ و نقل مشایخ اجازه از کتاب وی، ۱۱۳ قرائنی است که بر شیعی و معتمد بودن وی دلالت دارد. ۱۱۴ او از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره «کوتاه کردن ناخن برای زن و مرد» ۱۱۵ روایتی نقل می‌کند که سند آن چنین است:

علی بن ابراهیم	ابراهیم بن هاشم	حسین بن یزید نوفلی	اسماعیل بن زیاد	رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>
----------------	-----------------	-----------------------	-----------------	--

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱۰۴. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۱۲.
 ۱۰۵. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۲۲۴.
 ۱۰۶. ن. کذ بصائر الدرجات، ج ۱، ص ۳۵۳.
 ۱۰۷. ن. کذ فرحة العری، ص ۹۰.
 ۱۰۸. ن. کذ الکافی، ج ۸، ص ۲۷۲، ج ۴، ص ۴۰۳.
 ۱۰۹. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۱۶۰.
 ۱۱۰. ن. کذ العدة، ج ۱، ص ۱۴۹؛ السرائر، ج ۳، ص ۲۸۹.
 ۱۱۱. ن. کذ الکافی، ج ۳، ص ۱۷۰ و ج ۵، ص ۲۸۱؛ علل الشرائع، ج ۱، ص ۲۷۹.
 ۱۱۲. ن. کذ تفسیر القمی، ج ۱، ص ۹۴ و ۱۴۹ و ۱۷۹ و ج ۲، ص ۱۲۰.
 ۱۱۳. ن. کذ السرائر، ج ۳، ص ۲۸۹.
 ۱۱۴. برای مطالعه بیشتر درباره «اسماعیل بن ابی زیاد السکونی» ن. کذ «بازشناسی شخصیت اسماعیل بن ابی زیاد سکونی»، حدیث حوزه، ش ۷، ص ۸۵.
 ۱۱۵. ن. کذ الکافی، ج ۶، ص ۴۹۱.

۲۳. ربیع بن عبدالله بن الجارود

او امامی، ثقه^{۱۱۶} و صاحب اصل^{۱۱۷} بوده و در طبقه امام صادق ع^{۱۱۸} قرار دارد. وی از پیامبر اکرم ص^{۱۱۹} درباره «کیفیت بیعت گرفتن از زنان در روز غدیر»^{۱۱۹} حدیثی نقل کرده که سند آن چنین است:

رسول الله <small>ص</small> ^{۱۲۰}	ربیع بن عبدالله	حماد بن عیسی	حسین بن سعید	احمد بن محمد بن عیسی	سعد بن عبدالله	علی بن حسین بن بابویه
--	--------------------	-----------------	-----------------	----------------------------	-------------------	--------------------------

۲۴. عقبه بن خالد الاسدی

او اهل کوفه، صاحب کتاب و راوی روایات امام صادق ع^{۱۲۰} است. هرچند برخی او را سنّی شمرده‌اند،^{۱۲۱} اما به نظر می‌رسد که وی شیعه باشد؛ چراکه روایات او درباره «فضایل شیعه»،^{۱۲۲} «احوال شیعه در زمان ظهور امام زمان ع^{۱۲۳}» و «فضیلت آب فرات»^{۱۲۴} دالّ بر تشیّع اوست. کلینی (ره) و شیخ طوسی (ره) به واسطه وی از پیامبر اکرم ص^{۱۲۵} در باب «حریم الحقوق»^{۱۲۵} روایتی با سند سند ذیل نقل می‌کنند:

رسول الله <small>ص</small> ^{۱۲۶}	عقبه بن خالد	محمد بن عبدالله بن هلال	محمد بن حسین بن ابی الخطاب	محمد بن یحیی
---	--------------	----------------------------	-------------------------------	--------------

۱۱۶. ن. کت رجال التجاشی، ص ۱۶۷.
 ۱۱۷. ن. کت الفهرست، ص ۱۹۵.
 ۱۱۸. ن. کت رجال الطوسی، ص ۲۰۵.
 ۱۱۹. ن. کت من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۶۹، ح ۴۶۳۴.
 ۱۲۰. ن. کت رجال التجاشی، ص ۲۹۹.
 ۱۲۱. خلاصه الاقوال، ص ۱۹۹.
 ۱۲۲. ن. کت المحاسن، ج ۱، ص ۱۶۹.
 ۱۲۳. ن. کت الغیبه، ص ۳۱۸.
 ۱۲۴. ن. کت کامل الزیارات، ص ۴۹.
 ۱۲۵. ن. کت الکافی، ج ۵، ص ۲۹۵، ح ۴؛ التّهذیب، ج ۷، ص ۱۴۴.

۲۵. المعلی ابوشهباب

او در طبقه امام صادق ع است. ۱۳۶ معلی از پیامبر ص درباره «فضیلت زیارت نبی اکرم، امیر مؤمنان و حسنین ع» ۱۳۷ روایتی نقل کرده که نشان از تشیع اوست. سند این روایت به شرح ذیل است:

عده من اصحابنا	احمد بن ابی عبدالله	عثمان بن عیسی	معلی ابوشهباب	رسول الله <small>ص</small>
----------------	------------------------	---------------	---------------	----------------------------

۲۶. قیس ابواسماعیل

او در طبقه امام صادق ع قرار دارد. ۱۳۸ وی از سوی، در طریق روایی ابن ابی عمیر است ۱۳۹ که اعتبارش را نشان می‌دهد و از سوی دیگر، ابراهیم بن عبدالحمید او را شیعه می‌داند. ۱۳۰ قیس، از پیامبر اعظم ص در موضوع «حفظ زبان» ۱۳۱ روایتی نقل کرده که سند آن در ذیل می‌آید:

علی بن ابراهیم	ابراهیم بن هاشم بن ابی عمیر	ابراهیم بن عبدالحمید	قیس ابواسماعیل	رسول الله <small>ص</small>
-------------------	--------------------------------	-------------------------	-------------------	-------------------------------

۲۷. سماعه بن مهران

او از اصحاب امام صادق ع، امامی، ثقة و صاحب کتاب است. ۱۳۲ سماعه از رسول خدا ص درباره «اختیار کنیز آزادشده بر بقای ازدواجش با شوهری که برده است» ۱۳۳ روایتی نقل می‌کند که سند آن چنین است:

عده من اصحابنا	احمد بن محمد بن عیسی	عثمان بن عیسی ۱۳۴	سماعه بن مهران	رسول الله <small>ص</small>
----------------	-------------------------	----------------------	----------------	----------------------------

۱۳۶. به قرینه شاگردش، عثمان بن عیسی الکلابی. (ن. کذ رجال الطوسی، ص ۳۴۰)

۱۳۷. ن. کذ الکافی، ج ۴، ص ۵۴۸، ح ۴؛ التهذیب، ج ۶، ص ۴.

۱۳۸. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۲۷۲.

۱۳۹. ن. کذ الکافی، ج ۲، ص ۱۱۵.

۱۳۰. ن. کذ همان، ص ۱۱۵.

۱۳۱. ن. کذ همان، ص ۱۱۵، ح ۱۴.

۱۳۲. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۱۹۳.

۱۳۳. او واقفی بود و سپس امامی شد. (رجال الطوسی، ص ۳۴۰) او از اصحاب اجماع است. (رجال الکشی، ص ۵۹۸)

۲۸. حمزة بن حمران

او از اصحاب امام صادق عليه السلام^{۱۳۵} و صاحب کتاب^{۱۳۶} است. نقل روایت‌هایی مانند «ثواب زیارت قبر پیامبر و ائمه عليهم السلام»^{۱۳۷} و «خبر از وقوع غیبت امام زمان عليه السلام»^{۱۳۸}، به اعتقاد صحیح و تشیع او دلالت دارد. وی روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله در باب «فضیلت فرزند»^{۱۳۹} نقل می‌کند که سند آن چنین است:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	حمزة بن حمران	محمد بن ابی عمیر	یعقوب بن یزید	محمد بن حسن صفار	محمد بن حسن
---	------------------	---------------------	---------------	---------------------	----------------

۲۹. یحیی والد عبدالله بن یحیی الکاهلی

مجموع کتب اربعه، تنها یک روایت از یحیی الکاهلی نقل کرده و در منابع رجالی ناشناخته است؛ اما به قرینه فرزندش، او در طبقه امام صادق عليه السلام قرار داشته و شیعه است.^{۱۴۰} یحیی از پیامبر صلی الله علیه و آله در موضوع «فضیلت نماز»^{۱۴۱} حدیثی نقل کرده که سند آن عبارت است از:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	یحیی الکاهلی	عبدالله بن یحیی الکاهلی	محمد بن حماد بن زید	محمد بن حسین بن ابی الخطاب	محمد بن علی بن محبوب
---	--------------	----------------------------	------------------------	-------------------------------	----------------------------

۱۳۴. او واقفی بود و سپس امامی شد. (رجال الطوسی، ص ۳۴۰) او از اصحاب اجماع است. (رجال الکشی، ص ۵۹۸)
 ۱۳۵. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۱۴۰.
 ۱۳۶. ن. کذ الفهرست، ص ۱۴۶.
 ۱۳۷. من لایحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۸۴.
 ۱۳۸. کمال الدین، ج ۱، ص ۳۲۲.
 ۱۳۹. من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۸۲، ح ۶۹۷. سند این روایت در مشیخه آمده است. (ج ۴، ص ۵۱۲)
 ۱۴۰. ن. کذ همان، ص ۲۲۲. مرحوم مجلسی پس از توثیق عبدالله بن یحیی می‌گوید: «حدیثی که او در سند آن باشد، برخی علما آن حدیث را صحیح می‌دانند.» (ملاذ الاخیار، ج ۱، ص ۱۵۷)
 ۱۴۱. ن. کذ التّهذیب، ج ۲، ص ۲۳۶.

۳۰. عبیدالله العزومی

درباره عبید الله عزومی، توصیفی در منابع نیست؛ اما به قرینه فرزندش و دو روایت نقل شده از او،^{۱۴۲} وی در طبقه امام صادق علیه السلام قرار دارد. نقل روایت «مباهله» از امام حسن مجتبی علیه السلام بر امامی بودن وی دلالت می‌کند.^{۱۴۳} عبید الله از رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره «شرایط امام جماعت»^{۱۴۴} روایتی نقل کرده که او بیان آن عبارتند از:

محمد بن احمد بن یحیی	محمد بن حسین بن ابی الخطاب	عباس بن عامر	داوود بن حصین	سفیان بن ابراهیم جریری	محمد بن عبیدالله عزومی	رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>
----------------------	----------------------------	--------------	---------------	------------------------	------------------------	--

در مجموع کتاب‌های چهارگانه شیعه، با سی سند منقطع از نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله روایت نقل کرده‌اند؛ روایاتی که راویان آن همگی از طبقه امام مجتبی علیه السلام تا امام صادق علیه السلام هستند. با نظر به ویژگی این دوره مانند منع تدوین حدیث و تقیه، رقم مذکور قابل توجه بوده و همین عوامل می‌تواند موجب انقطاع اسناد شده باشد.

ب) راویان پس از دوره امام صادق علیه السلام

گروهی از اسناد منفصل شیعی در طبقات روایی پس از امام ابو عبدالله علیه السلام قرار دارند که عبارتند از:

۱. احمد بن الحسن المیشمی

او در طبقه امام کاظم علیه السلام^{۱۴۵} و صاحب کتاب نوادر^{۱۴۶} است. عالمان رجال، وی را در نقل حدیث توثیق کرده و به جهت واقفی بودن، عقیده او را نکوهیده‌اند.^{۱۴۷} احمد بن حسن، از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره «بسم الله و دعا و حمد خدا بر سر سفره غذا»^{۱۴۸} حدیثی نقل می‌کند که سند آن چنین است:

عده من اصحابنا	سهل بن زیاد ^{۱۴۹}	یعقوب بن یزید	احمد بن حسن	رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>
----------------	----------------------------	---------------	-------------	--

۱۴۲. ن. کة التّهذیب، ج ۳، ص ۴۰ و ۵۶.

۱۴۹. ن. کة رجال الطوسی، ص ۳۸۷ و ۳۹۹؛ الفهرست، ص ۳۸۷. (در ادامه درباره او مطالبی می‌آید).

۲. نضر بن سوید الصیرفی

او در طبقه امام کاظم علیه السلام قرار دارد و صاحب کتاب، ثقه و صحیح المذهب است. ^{۱۵۰} وی درباره فضیلت‌های ائمه علیهم السلام، ^{۱۵۱} «ولایت اهل بیت علیهم السلام» ^{۱۵۲} و «علم امامان معصوم علیهم السلام» ^{۱۵۳} روایاتی نقل می‌کند که دال بر تشیع اوست. او از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در باب «الحیل فی الاحکام» ^{۱۵۴} درباره «چگونگی وزن کردن اجسام بزرگ و سنگین مانند فیل»، روایتی نقل کرده که کتاب من لا یحضره الفقیه به طریق راویان ذیل، آن را ذکر کرده است:

رسول <small>الله صلی الله علیه و آله</small>	نضر بن سوید	محمد بن عیسی بن عبید	محمد بن الحسن الصفار	محمد بن الحسن
---	----------------	-------------------------	-------------------------	------------------

۳. محمد بن خالد البرقی

او در طبقه امام کاظم علیه السلام قرار دارد ^{۱۵۵} و صاحب کتاب‌های متعددی است. ^{۱۵۶} هرچند شماری از عالمان رجالی ^{۱۵۷} او را در نقل حدیث، ضعیف شمرده‌اند، اما وی امامی بوده و شیخ طوسی و علامه

شوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱۴۴. ن. که التّهذیب، ج ۳، ص ۵۶، ح ۱۰۶.
۱۴۵. ن. که رجال الطوسی، ص ۳۳۲.
۱۴۶. ن. که الفهرست، ص ۵۵.
۱۴۷. ن. که رجال النجاشی، ص ۷۴؛ رجال الکشی ص ۴۶۸؛ الفهرست، ص ۵۵.
۱۴۸. ن. که الکافی، ج ۶، ص ۲۹۳.
۱۴۹. ن. که رجال الطوسی، ص ۳۸۷ و ۳۹۹؛ الفهرست، ص ۳۸۷. (در ادامه درباره او مطالبی می‌آید).
۱۵۰. ن. که الفهرست، ص ۴۲۷.
۱۵۱. ن. که بصائر الدرجات، ج ۱، ص ۳۰ و ۳۷ و ۴۴ و ۴۵ و ۴۵۵ و ۴۷۹.
۱۵۲. ن. که الکافی، ج ۱، ص ۱۹۲.
۱۵۳. ن. که همان، ص ۲۲۳ و ۲۳۴ و ۲۳۵.
۱۵۴. ن. که من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۱۷، ح ۳۲۴۵.
۱۵۵. ن. که رجال الطوسی، ص ۳۶۳.
۱۵۶. ن. که رجال النجاشی، ص ۲۳۵.
۱۵۷. ن. که همان، ص ۳۳۵.

حلی، او را توثیق کرده‌اند.^{۱۵۸} محمد بن خالد از پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره «خیر و مبارک‌بودن ازدواج حضرت فاطمه عَلَيْهَا السَّلَامُ»^{۱۵۹} روایتی نقل کرده که سند آن چنین است:

رسول الله <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small>	محمد بن خالد برقی	ابراهیم بن هاشم	علی بن ابراهیم
--	-------------------	-----------------	----------------

۴. محمد بن ابی عمیر

او از اصحاب امام کاظم عَلَيْهِ السَّلَامُ، امامی،^{۱۶۰} جزو اصحاب اجماع،^{۱۶۱} مورد اعتماد شیعه و اهل سنت^{۱۶۲} و صاحب کتاب‌های مختلفی^{۱۶۳} است. ابن ابی عمیر از پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در موضوع «منع قسم خوردن به براءت از خدای تعالی و رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»^{۱۶۴} روایتی نقل می‌کند که سند آن چنین است:

رسول الله <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small>	محمد بن ابی عمیر	ابراهیم بن هاشم	علی بن ابراهیم
--	------------------	-----------------	----------------

۵. عبدالله بن محمد الحجال

عبدالله در طبقه امام رضا عَلَيْهِ السَّلَامُ، امامی، ثقه و صاحب کتاب است.^{۱۶۵} او درباره «فضیلت حدیث و ذکر آن»^{۱۶۶} از رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایتی نقل کرده که سند الکافی به آن چنین است:

رسول الله <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small>	عبدالله بن محمد	احمد بن محمد بن عیسی	محمد بن یحیی
--	-----------------	----------------------	--------------

۱۵۸. رجال الطوسی، ج ۳؛ ۳۶۳؛ خلاصة الاقوال، ص ۱۳۹.
 ۱۵۹. ن. کة الکافی، ج ۵، ص ۵۶۸، ح ۵۲.
 ۱۶۰. ن. کة رجال الطوسی، ص ۳۶۵.
 ۱۶۱. ن. کة رجال الکشی، ص ۵۵۶.
 ۱۶۲. ن. کة رجال النجاشی، ص ۳۲۷.
 ۱۶۳. ن. کة الفهرست، ص ۴۰۵.
 ۱۶۴. ن. کة الکافی، ج ۷، ص ۴۳۸، ح ۱.
 ۱۶۵. ن. کة رجال الطوسی، ص ۳۶۰.
 ۱۶۶. الکافی، ج ۱، ص ۴۱، ح ۸.

۶. محمد بن جمهور العمی

او در طبقه امام رضا علیه السلام قرار دارد و صاحب کتاب‌های متعددی است. ^{۱۶۷} برخی از دانشمندان رجالی، مانند نجاشی وی را به علت نقل از ضعفا، اعتماد به مراسیل ^{۱۶۸} و نقل روایت غلوآمیز، ^{۱۶۹} تضعیف کرده‌اند؛ اما به نظر می‌رسد که او مورد اعتماد باشد؛ زیرا راویان ثقه و امامی از او روایت نقل کرده ^{۱۷۰} و نجاشی در جای دیگری از کتابش، او را فی نفسه ثقه می‌داند. ^{۱۷۱} وی راوی روایات «حصانت ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام»، ^{۱۷۲} «فضیلت زیارت قبر امام حسین علیه السلام در روز عاشورا»، ^{۱۷۳} «امیرمؤمنان علیه السلام صاحب بهشت و جهنم» ^{۱۷۴} و «بشارت ظهور حضرت مهدی علیه السلام» ^{۱۷۵} است. همه این روایات، نشان‌دهنده تشیع راوی است. ابن جمهور از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در موضوع «نهی از بدعت و قبول نشدن توبه بدعت‌گذار»، ^{۱۷۶} روایتی نقل کرده که سند آن بدین گونه است:

رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small>	محمد بن جمهور	معلى بن محمد ^{۱۷۷}	حسین بن محمد بن عامر
--	---------------	-----------------------------	----------------------

۷. علی بن اسباط

او در طبقه امام رضا علیه السلام قرار دارد. مذهبش، فطحی بوده، اما به عقیده صحیح برگشته است. وی صاحب کتاب «التفسیر» و «المزار» بوده و رجالیان او را ثقه، جلیل القدر و امامی دانسته‌اند. ^{۱۷۸}

۱۶۷. ن. کنه رجال الطوسی، ص ۳۶۴؛ الفهرست، ص ۴۱۳.

۱۶۸. رجال النجاشی، ص ۶۲.

۱۶۹. ن. کنه رجال الطوسی، ص ۴۱۳.

۱۷۰. ن. کنه الطهارة الکبيرة، ج ۲، ص ۱۳.

۱۷۱. رجال النجاشی، ص ۶۲.

۱۷۲. ن. کنه معانی الاخبار، ص ۳۷۱.

۱۷۳. ن. کنه کامل الزیارات، ص ۳۲۴.

۱۷۴. ن. کنه بصائر الدرجات، ص ۴۳۵.

۱۷۵. ن. کنه کمال الدین، ص ۲۸۶.

۱۷۶. ن. کنه الکافی، ج ۱، ص ۵۴.

۱۷۷. نجاشی، او را مضطرب الحدیث و المذهب می‌شمرد. (رجال النجاشی، ص ۴۱۸) اما او ناقل روایت‌های معرفت امام (الکافی،

ج ۱، ص ۱۸۴)، استقامت بر ولایت امام علی و امامان دیگر علیهم السلام (همان، ص ۲۷۸) و ... است. (همان، ص ۴۰۵ و ۴۱۵ و ۴۲۰) که گمان بر شیعه بودن وی را تقویت می‌کند. البته ممکن است او در برهه‌ای از زمان، شیعه بوده و در زمانی دیگر، مذهبش را تغییر داده باشد.

۱۷۸. ن. کنه رجال النجاشی، ص ۲۵۳.

وی راوی روایت‌های «امامت و فضایل ائمه علیهم‌السلام»،^{۱۷۹} «فضیلت امیر مؤمنان علیهم‌السلام»^{۱۸۰} و «ائمه علیهم‌السلام نور الله هستند»^{۱۸۱} می‌باشد که نشان از صحت عقاید اوست. علی بن اسباط از رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم درباره «نهی خرید کردن در بین الطلوعین»^{۱۸۲} روایتی نقل می‌کند که طریق التهذیب به آن عبارت است از:

رسول الله ﷺ	علی بن اسباط	احمد بن محمد بن خالد	عده من اصحابنا
-------------	--------------	----------------------	----------------

۸. عبدالعظیم بن عبدالله بن الحسن العلوی

عبدالعظیم حسنی در طبقه امام جواد علیهم‌السلام قرار داشته و امامی، ثقة و دارای مقامی والا است.^{۱۸۳} ایشان صاحب کتاب «خطب امیر المؤمنین علیهم‌السلام»،^{۱۸۴} نماینده امام علیهم‌السلام و مرجع دینی شیعیان بود.^{۱۸۵} شیخ کلینی (ره) به طریق ذیل از عبدالعظیم، در موضوع «کیفیت نشستن پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم»^{۱۸۶} روایتی نقل می‌کند:

رسول الله ﷺ	عبدالعظیم بن عبدالله	حسین بن یزید نوفلی	احمد بن ابی عبدالله برقی	عده من اصحابنا
-------------	----------------------	--------------------	--------------------------	----------------

۹. احمد بن محمد بن خالد البرقی

او در طبقه امام جواد علیهم‌السلام، امامی و ثقة است.^{۱۸۷} آنچه بر وی خرده گرفته شده، اعتماد به ضعف و مراسیل می‌باشد.^{۱۸۸} او صاحب کتاب‌های متعددی مانند «المحاسن»، «الابلاغ»، «تفسیر الاحادیث» و ...^{۱۸۹} بود که همه آنها به جز «المحاسن» از بین رفت.^{۱۹۰} احمد بن ابی عبدالله از

۱۷۹. مسائل علی بن جعفر، ص ۳۳۱ و ۳۳۴.
 ۱۸۰. بصائر التّرجات، ج ۱، ص ۸۸.
 ۱۸۱. ن. کذ الکافی، ج ۱، ص ۱۹۲.
 ۱۸۲. ن. کذ الکافی، ج ۵، ص ۱۵۳، ج ۱۱.
 ۱۸۳. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۳۷۷؛ رجال النجاشی، ص ۲۴۷؛ خلاصه الاقوال، ص ۱۳۰.
 ۱۸۴. ن. کذ الفهرست، ص ۲۴۷.
 ۱۸۵. المستدرک الوسائل، ج ۱۷، ص ۳۲۱.
 ۱۸۶. الکافی، ج ۲، ص ۶۶۱، ج ۱.
 ۱۸۷. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۳۷۳؛ رجال النجاشی، ص ۷۷.
 ۱۸۸. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۷۷.
 ۱۸۹. ن. کذ الفهرست، ص ۵۲.
 ۱۹۰. مرآة العقول، ج ۶، ص ۲۰۷. (البته کتاب المحاسن نیز به طور کامل نرسیده است.)

پیغمبر ﷺ روایتی در موضوع «حرمت نگاه زن به نامحرم»^{۱۹۱} نقل می‌کند که سند آن عده من اصحابنا عن احمد بن ابی عبدالله می‌باشد.

همچنین احمد از برخی مشایخ خود، روایت‌هایی با عنوان «بعض اصحابه» از نبی مکرم ﷺ درباره «برکت آب‌گوشت» و «عقل و جهل» نقل کرده است:

روایت اول ۱۹۲	علی بن محمد بن بندار	احمد بن محمد بن خالد	بعض اصحابه	رسول الله ﷺ
روایت دوم	عده من اصحابنا	حمد بن محمد بن خالد	بعض اصحابه	رسول الله ﷺ

۱۰. سهل بن زیاد

سهل بن زیاد در طبقه امام جواد و امام هادی علیهما السلام قرار داشته و صاحب کتاب^{۱۹۵} است. هرچند برخی از رجالیان^{۱۹۶} او را به جهت غلو تضعیف کرده‌اند، اما اعتماد صاحبان کتب اربعه و کامل الزیارات^{۱۹۷} و تفسیر قمی^{۱۹۸} به او و نیز نقل روایت از اصحاب اجماع و کثرت روایت (بیش از ۲۵۰۰ روایت در کتب اربعه)، از نشانه‌های اعتماد به اوست. الکافی با سند عده من اصحابنا عن سهل بن زیاد، از پیامبر ﷺ روایتی درباره «فضیلت نام‌گذاری به محمد و علی»^{۱۹۹} نقل کرده است.

۱۱. عبدالله بن مهران

او به قرینه فرزندش، در طبقه امام هادی علیه السلام قرار داشته^{۲۰۰} و دارای روایتی درباره «فضیلت صلوات بر محمد و آل محمد علیهم السلام» است.^{۲۰۱} شیعه بودن فرزندش، نشان دیگری بر تشیع اوست.^{۲۰۲} عبدالله با سند ذیل از پیامبر اکرم ﷺ درباره «فضیلت خضاب»^{۲۰۳} روایتی نقل کرده است:

علی بن محمد بن بندار	ابراهیم بن اسحاق احمر ^{۲۰۴}	محمد بن عبدالله بن مهران	عبدالله بن مهران	رسول الله ﷺ
----------------------	---	-----------------------------	------------------	-------------

۱۹۲. ن. کذ الکافی، ج ۶، ص ۳۱۸، ح ۸. اصل سند چنین است: «و زواه عن بعض اصحابه رفته» که ضمیر «زواه» به احمد بن ابی عبدالله ارجاع می‌شود. (ن. کذ الکافی دارالحدیث، ج ۱۲، ص ۴۴۶، پاورقی)

۱۲. احمد بن محمد السیاری

او در طبقه امام هادی و امام حسن عسکری علیهما السلام قرار داشته ۲۰۰ و صاحب کتابهای «ثواب القرآن»، «الطب»، «النوادر» و الغارات است. ۲۰۶ وی متهم به نقل روایات مرسل ۲۰۷ و غلو ۲۰۸ است. تشیع او با نقل روایت‌هایی مانند «علم ائمه علیهم السلام» و «قیام امام مهدی علیه السلام» دانسته می‌شود. حسین بن محمد بن عامر، ۲۰۹ از احمد بن محمد، از رسول اکرم صلی الله علیه و آله در باب «قرع» ۲۱۰ روایتی نقل کرده است.

۱۳. علی بن ابراهیم

او از مشایخ محمد بن یعقوب کلینی (ره)، ثقه، امامی و صاحب کتاب «فضائل امیر المؤمنین علیه السلام» است. ۲۱۱ وی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره «سنت حنوط» ۲۱۲ روایتی نقل کرده است.

۱۹۲. ن. کذ الکافی، ج ۶، ص ۳۱۸، ح ۸، اصل سند چنین است: «و رواه عن بعض أصحابه رفته» که ضمیر «رواه» به احمد بن ابی عبدالله ارجاع می‌شود. (ن. کذ الکافی دار الحدیث، ج ۱۲، ص ۴۴۶، باورقی)
۱۹۳. ن. کذ الکافی، ج ۱، ص ۱۲، ح ۱۱.
۱۹۴. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۳۷۵.
۱۹۵. ن. کذ الفهرست، ص ۲۲۸.
۱۹۶. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۱۸۵.
۱۹۷. ص ۱۸ و ۳۴ و ۴۵ و ۱۰۷ و ...
۱۹۸. ج ۲، ص ۵۹ و ۳۵۱ و ۴۰۸ و ... (اگر این قاعده مورد پذیرش باشد).
۱۹۹. الکافی، ج ۶، ص ۱۲، ح ۴.
۲۰۰. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۳۷۸؛ رجال النجاشی، ص ۳۵۰.
۲۰۱. ن. کذ جمال الاسبوع، ص ۴۷۱.
۲۰۲. محمد بن عبدالله بن مهران، روایاتی در موضوعات «ثواب زیارت امام حسین علیه السلام» (کامل الزیارات، ص ۱۷۲) و «زیارت قبور شیعه» (المزار، ص ۲۱۶) نقل می‌کند که دال بر شیعه‌بودن اوست.
۲۰۳. ن. کذ الکافی، ج ۶، ص ۴۸۲، ح ۱۲.
۲۰۴. هرچند او را به سبب غلو تضعیف کرده‌اند، اما صاحب کتاب‌های «مقتل الحسین علیه السلام» و «الغیبة» است. (ن. کذ رجال الطوسی، ص ۱۶)
۲۰۵. ن. کذ رجال الطوسی، ص ۳۸۴ و ۳۹۷.
۲۰۶. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۸۰.
۲۰۷. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۸۰.
۲۰۸. ن. کذ رجال ابن الغضائری، ج ۱، ص ۴۰.
۲۰۹. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۶۶.
۲۱۰. ن. کذ الکافی، ج ۶، ص ۳۷۱، ح ۶.
۲۱۱. ن. کذ رجال النجاشی، ص ۳۶۰.
۲۱۲. ن. کذ الکافی، ج ۳، ص ۱۵۱، ح ۴؛ التهذیب، ج ۱، ص ۳۹۰.

۱۴. محمد بن یحیی العطار

او نیز از مشایخ کلینی (ره) ۲۱۳ و صاحب کتاب «مقتل الحسین علیه السلام» است. ۲۱۴ کتب اربعه بیش از از شش هزار حدیث از او ثبت کرده‌اند. محمد بن یحیی در موضوع «چگونگی کنترل شهوت» ۲۱۵ از پیامبر ﷺ، روایتی نقل کرده است.

در طبقه پس از امام صادق علیه السلام، چهارده سند شیعی منقطع از پیامبر ﷺ در کتاب‌های چهارگانه وجود دارد.

دوم) تحلیل اسناد

پس از شناخت فهرستی از اسناد منقطع شیعی روایات پیامبر ﷺ و با توجه به روایان و طبقات آنها و نیز دقت در محتوای احادیث، می‌توان تحلیل‌های ذیل را ارائه کرد:

۱. بنا بر آن چه گذشت در کتب اربعه، ۴۴ سند شیعی غیر معاصر پیامبر ﷺ سخنان آن حضرت را نقل کرده‌اند. روایان این اسناد در هشت طبقه‌اند که آمار آن به شرح ذیل است:

طبقه	امام مجتبی علیه السلام	امام باقر علیه السلام	امام صادق علیه السلام	امام کاظم علیه السلام	امام رضا علیه السلام	امام جواد علیه السلام	امام هادی علیه السلام	مشایخ شیخ کلینی (ره)
تعداد روایان	۱	۳	۲۵	۴	۴	۳	۲	۲

نقل روایت از پیامبر اکرم ﷺ در طبقه اصحاب امام صادق علیه السلام بیش از سایر طبقات است و ویژگی منحصر به زمان ایشان را نشان می‌دهد. همچنین نقل این روایات، پیش از امام صادق علیه السلام بیش از دوره پس از ایشان است. شاید دستور منع نقل و تدوین حدیث، یکی از علتهای ارسال

۲۱۳. رجال ابن داوود، ص ۴۳۹.

۲۱۴. ن. کتبه رجال النجاشی، ص ۳۵۳.

۲۱۵. ن. کتبه الکافی، ج ۵، ص ۵۶۴، ح ۳۶.

آساند باشد. همچنین می‌توان این فرضیه را نسبت به همه آساند شیعی منقطع روایات پیامبر ﷺ در هر دو دوره، بررسی کرد.

۲. بسیاری از راویان متصل به پیامبر ﷺ در آساند منقطع، صاحب کتاب هستند. ۲۱۶ یکی از روش‌های محدثان پیشین در پذیرش یا رد حدیث، اعتماد به منبع مکتوب بوده است. این روش سبب می‌شد تا محدثان برای گزینش حدیث، به منابعی که از اساتید و مشایخ خود، دریافت و یا با اجازه آنها استنساخ کرده بودند، مراجعه کنند و کتاب حدیثی خود را بر پایه آن بنگارند. ۲۱۷ این سبک، در نگارش صاحبان کتب اربعه نیز مشهود است. ۲۱۸ بر این اساس، چرایی انقطاع آساند روایات پیامبر ﷺ در کتب اربعه، می‌تواند به یکی از این دو علت باشد:

یکم: صاحب کتاب، مشایخ خود را در نقل روایت پیامبر ﷺ ذکر نکرده و به تبع، کتب اربعه نیز سند را فقط تا صاحب کتاب پیش برده‌اند.

دوم: صاحب کتاب، مشایخ خود را تا پیامبر ﷺ ذکر کرده؛ اما نویسندگان کتب اربعه به دلیل اعتماد به صاحب کتاب، معروف بودن منبع ۲۱۹ و جلوگیری از طولانی شدن سند، از ذکر راویان بعدی، خودداری کرده‌اند.

دلیل این دو فرضیه، تصریح به کلمه «رفعه» یا «باسانده» در برخی از آساند و عدم تصریح به آن در آساند دیگر است. سندی که واژه «رفعه» یا «باسانده» دارد، کامل و متصل بوده و توسط صاحبان کتب اربعه، منقطع شده است. به همین دلیل شهید اول سندی شیعی که در آن «رفعه»

۲۱۶. راویان پیامبر ﷺ که صاحب کتابند، عبارتند از: محمد بن جمهور (الفهرست، ص ۴۱۳)، یحیی بن عمران (رجال النجاشی، ص ۲۳۱)، عمرو بن ابی المقدم (رجال النجاشی، ص ۲۹۰)، عبیدالله بن ولید (رجال النجاشی، ص ۲۳۱)، اسماعیل بن عبد الخالق (الفهرست، ص ۳۴)، عبد العظیم بن عبدالله (الفهرست، ص ۲۴۷)، عنبسه بن بجد (الفهرست، ص ۳۴۵)، معاویه بن عمار (رجال النجاشی، ص ۴۱۱)، حریر بن عبدالله (الفهرست، ص ۱۶۲)، عبدالله بن سنان (رجال النجاشی، ص ۲۱۴)، یعقوب بن شعیب (رجال النجاشی، ص ۴۵۰)، عبدالرحمن بن حجاج (الفهرست، ص ۳۱۰)، احمد بن محمد بن خالد (الفهرست، ص ۵۲)، محمد بن خالد البرقی (رجال النجاشی، ص ۲۳۵)، محمد بن ابی عمیر (الفهرست، ص ۴۰۵)، عمرو بن شمر (رجال النجاشی، ص ۲۸۷)، احمد بن حسن المیثمی (الفهرست، ص ۵۵)، محمد بن مسلم الثقفی (رجال النجاشی، ص ۳۲۳)، حسن بن راشد (الفهرست، ص ۱۳۷)، معلویه بن وهب (رجال النجاشی، ص ۴۱۲)، عبدالله بن مسکان (رجال النجاشی، ص ۲۱۵)، عبدالله بن طلحة (رجال النجاشی، ص ۲۲۴)، علی بن اسباط (رجال النجاشی، ص ۲۵۳)، سماعة بن مهران (رجال النجاشی، ص ۱۹۳)، نصر بن سويد (رجال النجاشی، ص ۴۵۰)، حمزة بن حمران (الفهرست، ص ۱۴۶)، عبدالله بن محمد بن الحجاج (رجال الطوسی، ص ۳۶۰)، سهل بن زیاد (الفهرست، ص ۲۲۸)، احمد بن محمد السیاری (رجال النجاشی، ص ۸۰)، علی بن ابراهیم (رجال النجاشی، ص ۲۶۰)، محمد بن یحیی العطار (رجال النجاشی، ص ۳۵۳)، اسماعیل بن ابی زیاد السکونی (رجال النجاشی، ص ۲۶)، جابر بن یزید الجعفی (الفهرست، ص ۱۱۶)، ربیع بن عبدالله الجارود (الفهرست، ص ۱۹۵) و عقبه بن خالد (رجال النجاشی، ص ۲۹۹).

۲۱۷. ن. کد روضة المتقین، ج ۱۴، ص ۳۳۹.

۲۱۸. برای نمونه، شیخ صدوق (ره) در مقدمه کتاب من لایحضره الفقیه می‌نویسد: «همه آن چه در این کتاب آمده، از اصول مشهور و معروفی دریافت شده که مورد اعتمادند.» (ج ۱، ص ۳)

۲۱۹. ن. کد من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳.

آمده باشد را مسند می‌داند. ۳۳۰ از مجموع ۳۵ راوی صاحب کتاب، ۲۲ راوی با کلمه «رفعه» و یک راوی با واژه «باسناد» به پیامبر ﷺ متصل می‌شوند. ۳۳۱ در برابر، سندی که در آن از این دو واژه استفاده نشده، از نویسنده کتاب تا پیامبر ﷺ منقطع بوده است؛ ۱۶ سند این چنین است. ۳۳۲ آنچه در این دو فرضیه، مشترک است، اعتماد صاحبان کتب اربعه به کتاب راوی است. ۳. شماری از اسناد منقطع با جست و جو در دیگر کتاب‌های نویسندگان کتب اربعه و یا تفحص در کتاب‌های دیگر، قابل تدارک است؛ مثلا شیخ طوسی (ره) در کتاب الاستبصار روایت جابر بن یزید از پیامبر ﷺ را بدون واسطه آورده، ۳۳۳ اما همین روایت در کتاب التهذیب به واسطه امام باقر ﷺ نقل شده است. ۳۳۴ در واقع شیخ طوسی با توجه به تألیف کتاب الاستبصار پس از از التهذیب و انگیزه نگارش الاستبصار ۳۳۵ نیازی به ذکر همه اسناد و یا همه راویان یک سند ندیده است. همچنین طریق الکافی به عمرو بن جمیع ۳۳۶ که همه روایت‌های او در این کتاب از امام صادق ﷺ است، ۳۳۷ قرینه‌ای است بر این که روایت مستقیم او از نبی اکرم ﷺ نیز به واسطه امام صادق ﷺ باشد. نمونه دیگر برای چنین قرینه‌ای، روایت‌های عبدالله بن سنان است که در الکافی، همگی از امام صادق ﷺ نقل می‌شود. ۳۳۸ همین تکرار نقل، این احتمال

۲۲۰. غایة المراد، ج ۳، ص ۵۲۰. برخی، سندی را که در آن تصریح به واژه «رفع» وجود دارد، مرسل به معنی عام دانسته‌اند یعنی راوی صاحب کتاب نیز سند را به صورت مرسل ذکر کرده است. (ن. کتبه مقياس الهداية، ج ۱، ص ۲۰۷؛ بررسی اعتبار احادیث مرسل، ص ۴۱)

۲۲۱. راویان صاحب کتاب که با کلمه «رفع» به پیامبر متصل می‌شوند، عبارتند از: محمد بن جمهور، یحیی بن عمران الحلبي، عمرو بن ابی القدام، عبیدالله بن ولید، حریر بن عبدالله، عبدالعظیم بن عبدالله، عبدالرحمن بن حجاج، محمد بن خالد البرقي، محمد بن ابی عمیر، عمرو بن شمر، احمد بن حسن الميثمي، احمد بن محمد السبّاری، عبدالله بن مسکان، عبدالله بن طلحة، احمد بن محمد بن خالد، نضر بن سوید، عبدالله بن محمد الحجاج، محمد بن یحیی، سهل بن زیاد، علی بن ابراهیم، علی بن اسباط، سهل بن زیاد. تنها راوی صاحب کتابی که با کلمه «باسناد» به پیامبر متصل می‌شود، حمزة بن حرمان است.

۲۲۲. راویان صاحب کتاب که بدون کلمه «رفع» یا «باسناد» به پیامبر متصل می‌شوند، عبارتند از: اسماعیل بن عبد الخالق، عنبسة بن بجد، معاوية بن عمار، عبدالله بن سنان، یعقوب بن شعيب، احمد بن محمد بن خالد، ولید بن صبيح، عمرو بن جمیع، محمد بن مسلم الثقفی، حسین بن راشد، معاوية بن وهب، سماعة بن مهران، اسماعیل بن ابی زیاد السکونی، جابر بن یزید، ربیع بن عبدالله بن الجارود و عقبه بن خالد.

۲۲۳. ج ۱، ص ۴۷۱، ح ۱۸۱۹.

۲۲۴. ن. کتبه التهذیب، ج ۳، ص ۱۹۰، ح ۴۳۴.

۲۲۵. درخواست عالمان مبنی بر نگارش کتاب دیگری که در آن احادیث و روایات مخالف، گردآوری شده و به بررسی و جمع میان آنها و یا تعیین روایات معتبر پرداخته شود. (ن. کتبه الاستبصار، ج ۱، ص ۲)

۲۲۶. الکافی، ج ۶، ص ۳۰۰.

۲۲۷. ج ۲، ص ۸۳ و ۸۷ و ۱۱۴ و ۲۳۳ و ۴۴۲ و ۴۴۵ و ۴۶۷ و ۶۰۴ و ج ۳، ص ۳۶۹ و ۵۰۴ و ۵، ص ۳۴ و ۷۲ و ۱۴۷ و ۳۲۵ و ۵۶۹ و ج ۶، ص ۲۹۷ و ۳۰۰ و ۵۳۹.

۲۲۸. ج ۱، ص ۱۲ و ۲۵ و ۵۱ و ۱۰۳ و ۱۱۴ و ج ۲، ص ۶۵ و ۹۰ و ۹۲ و ...

را ایجاد می‌کند که روایت مستقیم او از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره «شرار النساء»^{۲۲۹} نیز از طریق امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام از جدشان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باشد و شیخ کلینی (ره) به خاطر مشهوربودن ابن سنان در نقل روایت امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام، سند را به صورت منقطع آورده است.

۴. انقطاع برخی از اسناد، ناشی از خطای نسخه‌نویس است. با بررسی‌های انجام شده، روشن می‌شود که گاهی سند روایت در نسخه‌ای، متصل به معصوم ذکر شده، اما در نسخه دیگری به دلیل اشتباه نسخه‌نویس، منقطع آمده است. سند «عبدالله بن سنان» این‌گونه بود. او در نسخه کافی که دارالکتب الاسلامیه چاپ کرده مستقیم از پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل می‌کند،^{۲۳۰} اما گزارش نسخه‌هایی که مؤسسه دارالحدیث در تصحیح این کتاب استفاده کرده، نشان می‌دهد که راوی با واسطه امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام از نبی مکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت می‌کند.^{۲۳۱} همچنین روایت «معاویه بن عمّار» از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره «ثواب حج و عمره»^{۲۳۲} در کتاب الوافی به واسطه امام معصوم به آن حضرت می‌رسد.^{۲۳۳} اما در کتاب مرآة العقول، بدون واسطه نقل شده است؛^{۲۳۴} در حالی که هر دو کتاب، این حدیث را از کافی نقل می‌کنند. شاید تفاوت نسخه کافی نزد مرحوم فیض با علامه مجلسی موجب این افتادگی شده باشد. بنابراین پس از مقابله نسخه‌ها با یکدیگر، برخی از اسناد منقطع قابل تدارک است.

۵. برخی از راویان این اسناد جزو اصحاب اجماع هستند. آنها محدثان کارآمدی بودند که در زمان حضور معصومان عَلَيْهِمُ السَّلَام معتمد و مرجع شیعه محسوب می‌شدند. برخی از آنها از مشایخ ثقات هستند که گفته شده جز از ثقه، نقل حدیث نمی‌کنند. ممکن است یکی از دلایل انقطاع سند، اعتماد به این راویان باشد به گونه‌ای که نویسندگان کتب اربعه را از آوردن ادامه سند، منصرف کرده است.

۲۲۹. ن. کذ کافی، ج ۵، ص ۳۲۶.

۲۳۰. همان (اسلامیه)، ج ۵، ص ۳۲۶، ح ۲.

۲۳۱. همان (دارالحدیث)، ج ۱۰، ص ۵۷۵، ح ۹۴۴۳.

۲۳۲. ن. کذ کافی (اسلامیه)، ج ۴، ص ۲۵۸.

۲۳۳. الوافی، ج ۱۲، ص ۲۲۷.

۲۳۴. ج ۱۷، ص ۱۳۰.

۶. توجه به موضوعات احادیث پیامبر ﷺ از طریق اسناد منقطع، نشان می‌دهد بیشتر این روایات، در حوزه آداب، اخلاق و فضایل است و کمتر به باب‌های فقهی (احکام تکلیفی) نظر دارد. همچنین هیچ‌کدام از این احادیث، با اینکه شماری از آنها محتوای عقیدتی دارند ولی در کتاب‌ها و باب‌های عقایدی جای نگرفته‌اند. شاید علت آن را بتوان در سخن شهید ثانی ردیابی کرد که ذکر کامل سند در روایات غیر فقهی و غیر اعتقادی ضروری نیست.^{۳۳۵}

۷. برخی از اسناد یادشده، فعل پیامبر ﷺ را گزارش کرده‌اند. احتمال می‌رود، راویان به جای این‌که فعل ایشان را از طریق مشایخ خود یا امام معصوم نقل کنند، مستقیم به ذکر جریان پرداخته باشند. ممکن است این نوع بیان راویان، در مقام خطابه و یا آوردن شاهد و مؤید برای مطلبی باشد. به عبارت دیگر، راوی اول موضوعی را برای شاگردان خود بیان می‌کرده و روایت‌هایی را در رابطه با همان موضوع، بازگو کرده و برای تأیید و یا شاهد، به نقل فعل پیامبر ﷺ اقدام کرده و در این نقل، نیازی به ذکر واسطه، ندیده است. سپس شاگردان نیز با همان بیان، از استاد خود نقل کرده‌اند تا به صاحبان کتب اربعه رسیده است. راویانی که در اسناد یادشده فعل پیامبر ﷺ را نقل کرده‌اند، عبارتند از: عبدالعظیم حسنی، یعقوب بن شعیب، عنبسة بن بجداد، حریر بن عبدالله سجستانی، احمد بن محمد سیاری، علی بن ابراهیم، جابر بن یزید جعفی، ربیع بن عبدالله بن جارود، عقبه بن خالد، احمد بن حسن میثمی و محمد بن مسلم.

۸. محتوای برخی از روایات یادشده، مشتمل بر بیان سبب صدور است.

«سبب ورود حدیث، یعنی زمینه‌ای که موجب گشته است تا معصوم سخنی بگوید و حکمی را بیان و مسأله‌ای را طرح یا رد و انکار کند و یا حتی کاری را انجام دهد.»^{۳۳۶}

ممکن است راوی اول (راوی متصل به پیامبر ﷺ) یا صاحبان کتب اربعه در این مقام، لزومی به ذکر سند کامل ندیده‌اند. راویان این روایات در اسناد گذشته عبارتند از: ابوالبلاد، اسماعیل بن

۳۳۵. الزعاعیه، ص ۹۴. همچنین مرحوم ناینی ذیل موضوع تسامح در ادله سنن می‌گوید: «مراد از تسامح در ادله سنن، اسقاط شرایط حجیت خبر در باب مستحبات یعنی عدم اشتراط عدالت و وثاقت در راوی اخبار مستحبات است.» مرحوم صدر این سخن را به مکروهات نیز تعمیم داده و شیخ انصاری این قاعده را در مورد روایات مواظ و قصص نیز جاری کرده است. (ن. کذ مقاله تسامح فضائل‌نگاران در روایات فضائل اهل بیت علیهم‌السلام، پژوهش‌نامه علوم حدیث تطبیقی، ش ۱، ص ۱۴)

۳۳۶. درسامه فهم حدیث، ص ۱۱۳.

عبدالخالق، معاویة بن عمّار، حرّیز بن عبدالله سجستانی، یعقوب بن شعیب، عبدالرحمان بن حجّاج، احمد بن محمّد بن خالد، محمّد بن خالد، محمّد بن ابی عمیر، معاویة بن وهب، سماعة بن مهران، نصر بن سوید، حمزة بن حرمان، محمّد بن یحیی العطار و جابر بن یزید جعفی.

نتیجه

روایات پیامبر ﷺ به جز اسناد متصل دارای ۴۴ سند منقطع در کتب اربعه است. با بررسی

طبقات راویان، بیشترین انقطاع سندی مربوط به راویان طبقه امام صادق علیه السلام و سپس مربوط به طبقات پیش از ایشان است. ممکن است منع تدوین حدیث در این انقطاع نقش داشته باشد. همچنین صاحب کتاب بودن راوی، حضور راوی در میان اصحاب اجماع یا مشایخ ثقات، موضوع و محتوای اخلاقی احادیث، اقتضای خطابه، اشتغال حدیث بر نقل فعل پیامبر، اشتغال حدیث بر سبب صدور و اشتباه مستنسخ، می تواند برخی از علّت های انقطاع سند باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. الاستبصار، محمد بن حسن طوسی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، پنجم، ۱۳۶۳ش.
۲. بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد ﷺ، محمد بن حسن صفار، تحقیق محسن بن عباسعلی کوچه‌باغی، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی، دوم، ۱۴۰۴ق.
۳. تاریخ حدیث شیعه، سید محمد کاظم طباطبایی، تهران، سمت و دانشکده علوم حدیث، اول، ۱۳۸۹ش.
۴. تفسیر القمی، علی بن ابراهیم قمی، تحقیق سید طیب موسوی جزایری، قم، دارالکتاب، اول، ۱۴۰۴ق.
۵. تهذیب الاحکام، محمد بن حسن طوسی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چهارم، ۱۳۶۵ش.
۶. جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع، علی بن موسی ابن طاووس، قم، دارالرضی، اول، ۱۳۳۰ق.
۷. رجال ابن داوود، حسن بن علی بن داوود، تهران، دانشگاه تهران، دوم، ۱۳۸۳ق.
۸. رجال البرقی، احمد بن محمد بن خالد برقی، تهران، دانشگاه تهران، اول، ۱۳۸۳ق.
۹. رجال الطوسی، ابوجعفر محمد بن حسن طوسی، نجف، مطبعة حیدریه، اول، ۱۳۸۱ق.
۱۰. رجال الکشی، محمد بن عمرو کشی، مشهد، دانشگاه مشهد، اول، ۱۳۴۸ش.
۱۱. رجال النجاشی، احمد بن علی نجاشی، قم، جامعه مدرسین، اول، ۱۴۰۷ق.
۱۲. الرعاية فی علم اللریة، زین الدین بن علی عاملی (شهید ثانی)، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی، اول، ۱۴۰۸ق.
۱۳. روضة المتقین، محمد تقی مجلسی، قم، بنیاد فرهنگ اسلامی کوشانپور، اول، ۱۴۰۶ق.
۱۴. الطهارة الکبیر، سید مصطفی خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، اول، ۱۴۱۸ق.
۱۵. غایة المراد فی شرح نکت الارشاد، زین الدین بن علی عاملی (شهید ثانی)، قم، بوستان کتاب، اول، ۱۴۲۰ق.
۱۶. الغیبة، محمد بن ابراهیم بن ابی زینب نعمانی، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، صدوق، اول، ۱۳۹۷ق.
۱۷. فائق المقال فی الحدیث و الرجال، احمد بن عبدالرضا بصری، تحقیق غلامحسین قیصریه‌ها، قم، دارالحدیث، اول، ۱۴۲۲ق.
۱۸. فرحة الغری، سید عبدالکریم ابن طاووس، تحقیق سید تحسین آل شیبیب موسوی، مرکز الغدیر للدراسات الاسلامیه، اول، ۱۴۱۹ق.
۱۹. الفهرست، محمد بن حسن طوسی، نجف، مکتبه المرتضویه، اول.
۲۰. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چهارم، ۱۳۶۵ش.

۲۱. کامل الزیارات، جعفر بن محمد بن قولویه، تحقیق جواد قیومی، نشر الفقاهة، اول، ۱۴۱۷ق.
۲۲. کتاب الحج، سید محمد محقق داماد، تقریر عبدالله جوادى آملی، اول، ۱۴۰۱ق.
۲۳. کمال الذین و تمام النعمة، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، اسلامیه، اول، ۱۳۹۵ق.
۲۴. المحاسن، احمد بن محمد بن خالد برقی، تحقیق جلال الدین محدث ارموی، قم، دارالکتب الاسلامیه، اول، ۱۳۷۱ق.
۲۵. مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول، محمد باقر مجلسی، تحقیق سید مرتضی عسکری، تهران، دارالکتب الاسلامیه، اول، ۱۴۰۴ق.
۲۶. المزار، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، تحقیق، سید محمد باقر مؤید ابطحی، بیروت، دارالمفید، اول، ۱۴۱۴ق.
۲۷. مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری طبرسی، بیروت، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، اول، ۱۴۰۸ق.
۲۸. المسترشد فی امامة علی بن ابی طالب علیهما السلام، محمد بن جریر بن رستم طبری آملی کبیر، تحقیق احمد محمودی، قم، کوشانیپور، اول، ۱۴۱۵ق.
۲۹. معانی الاخبار، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، تحقیق علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، دوم، ۱۴۰۳ق.
۳۰. ملاذ الاخیار فی فهم تهذیب الاخبار، محمد باقر مجلسی، تحقیق سید مهدی رجایی، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی، اول، ۱۴۰۶ق.
۳۱. من لایحضره الفقیه، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، قم، جامعه مدرسین، دوم، ۱۴۱۳ق.
۳۲. نهج السعادة فی مستدرک نهج البلاغة، محمد باقر محمودی، تهران، وزارت ارشاد، اول، ۱۳۸۵ش.
۳۳. مقاله بازشناسی شخصیت اسماعیل بن ابی زیاد سکونی، حسین محققیان، مجله حدیث حوزه، مرکز تخصصی علوم حدیث، ش ۷، پاییز و زمستان ۱۳۹۲ش.
۳۴. مقاله معیارهای شیعه‌شناسی، محمد رضا جدیدی نژاد، مجله علوم و معارف قرآن و حدیث، ش ۱، زمستان ۱۳۹۳.